

Jagna Pogačnik

FAKat, što je bio taj FAK?

Iz današnje perspektive, tri godine nakon raspada i gašenja, o FAK-u se može pisati iz najmanje tri pozicije. Prije par mjeseci sam, za buduću Enciklopediju hrvatske književnosti koja se marljivo priprema u Leksikografskom zavodu, pod uredničkom palicom Velimira Viskovića, uspjela FAK svesti na tridesetak redaka leksikografske natuknice. Isključila sam emocije i dojmove, zatajila kuloarske priče i tračeve i pobrojala FAKte. U tridesetak predviđenih redaka jedva da je stalo što se sve s FAKom i oko FAKa događalo od svibnja 2000. do prosinca 2003.. Trebalo je tu pobrojati imena selektora i idejnih začetnika tog književnog festivala, navesti imena pisaca koji su na njemu sudjelovali, pobrojati domaće i strane gradove gdje su nastupali, navesti njihova popratna izdanja (poput zbornika “FAKat” ili dvojezičnih “Hrvatskih noći”, koprodukcija s Motovun film festivalom ili Francijem Blaškovićem), oprezno navesti razloge njegova urušavanja i gašenja, te na kraju donijeti presudu za povijest o njegovoj važnosti koja je u ovom slučaju glasila: “Njegova je važnost prije svega u potpunoj izmjeni domaće književne scene, uspostavljanju novih odnosa između pisaca i čitatelja, afirmaciji hrvatske proze, osobito u medijima i zbog toga je neupitno obilježio hrvatsku proznu scenu na početku novog milenija.”

Te hladne konstatacije, dakako, ne govore mnogo o FAKu, osim možda činjenično. No, FAK sveden na leksikografsku natuknicu nikome u budućnosti neće moći prenijeti ni djelić energije i pravu istinu o čemu se tu zapravo radilo. Jer, FAK u svome nastanku kao da je imao na umu upravo buduće leksikografe i povjesničare književnosti kojima je poručivao – nismo još jedan od naraštaja koje ćete lako spakirati u svoje ladice. Leksikografski stil nikome neće moći dočarati kako je zaista bilo u klubovima u kojima se odvijao FAK, kako je njegov voditelj Kruno Lokotar naglavačke preokrenuo i ironizirao klasične predstavljачe matrice, niti zašto su pisci na nastupima imali i više publike nego što su ih inače imale njihove knjige. Energetski naboj, ravan rock koncertima, raspoloženje i mnoštvo dobrih vibracija, kategorije su koje ne poznaju naknadno objašnjavanje. Tko nikada nije bio na FAKu nema pojma o čemu se tu zapravo radilo, iako su mediji doista s iznimnim marom izvještavali s mjesta događaja. Pisati o noćima u zagrebačkom Gjuri II ili osječkom Voodoo, kao što su činili neki od inozemnih sudionika nakon što su se vraćali u svoje sredine, poput Slovenca Andreja Blatnika koji je svoje oduševljenje prelio u nekoliko novinskih kartica u slavu FAKa i kao mnogo puta do sada pokazao da jednostavno “kuži” zašto između popularne kulture i književnosti doista više nema visokih ograda, bio bi nekakav privatni zapis, kakav se ovom

prigodom u svojevrsnom dosijeu FAKa, također od mene ne traži. Iako bi ta, druga pozicija pisanja o FAKu danas možda bila i najučinkovitija. No, preostaje treća pozicija, a ona na FAK gleda šire, iz kritičarskog rakursa, pokušavajući ga promatrati kao fenomen koji je obilježio domaću proznu književnost i čiji su rezultati daleko nadmašivali zadimljene klubove i stage na kojem su svoje prozne dionice čitali domaći pisci i njihovi inozemni gosti.

O FAK-u se uglavnom sve znalo odmah – kako je poput potresa protutnjao od Osijeka, preko Zagreba, sve do Velike Britanije, uveo književnost u prostore u kojima u nas još nije bila i kako je od sudionika/pisaca napravio zvijezde koje je publika pozivala na bis, ali i počela čitati. Zna se i to da je pomalo nesretan pridjevak »alternativna« zamijenjen slovom (i vrijednosnom oznakom) »A«, a na žalost i to da je i FAK, baš kao i sve zanimljive inicijative u našoj kulturi, podijelio kulturnu javnost na one koji su za i one koji su protiv. FAK je doista bio jedan od najvažnijih književnih fenomena ovoga desetljeća i to iz posve jednostavnog razloga koji, na žalost, oni čiji mentalni sklop u svemu vidi političku urotu ili medijsku manipulaciju nisu mogli dokučiti. FAK, naime, nije bio ništa drugo do festival na kojemu su pisci, različitih generacija i poetika, čitali svoja djela, a publika koja ih je slušala imala se prilike uvjeriti kako književnost nije nekakva dosadna rabota rezervirana za šaćicu mazohista. Warholovih 15 minuta slave, i to svatko kome je do književnosti doista stalo mora priznati, napokon je pripalo i onima koji je do tada nisu imali i to bez podilaženja publici. Publika je, naime, pokazala veći stupanj zrelosti i interesa nego što joj se ikada usudilo priznati, pa u je tome smislu FAK doista razbio i mnoge predrasude vezane uz famozni trokut pisac-knjiga-čitatelj.

No, književnost FAKa - sintagma koja se koristila u novinskim i kritičarskim napisima rezultat je uvriježene potrebe za “ladičarenjem”, ali je isključivo skraćenica koju je legitimno koristiti u slučajevima kad znate da vam je broj redaka ograničen, pa posegnete za “pomoćnom oznakom”. Književnost FAKa, naime, kao nekakva zajednička poetička odrednica, ne postoji – riječ je o književnosti pisaca oko FAKa ili pisaca koji su čitali na FAKu, uz napomenu da su prvo postojali pisci i njihova proza, a kao posljedica dogodio se festival. No, istina je da pisci koji su počeli objavljivati devedesetih nisu imali svoj (“generacijski”) časopis, kao što je to u pravilu bio slučaj sa starijim generacijama hrvatskih pisaca, pa se FAK uvjetno može promatrati kao transformirani “motor” književnih zbivanja, nekakav usmeni časopis za poticanje kulture pisanja, čitanja i slušanja proze. Ono što je prosječni čitatelj i posjetitelj FAKa podrazumijevao pod spomenutom sintagmom jest zapravo nova hrvatska proza ili proza koja je nastajala od sredine devedesetih. Većina je pisaca oko FAKa svoje prve ili druge prozne knjige objavila devedesetih i njima hrvatskoj prozi donijela

određene novosti, ali i živost na kakvu ista već dugo vremena nije navikla. Ukoliko kao uzorak uzmemo samo zbornik «FAKat», na primjeru tamo uvrštenih 17 pisaca posve je jasno da FAKovci nemaju nikakvu zajedničku poetičku odrednicu, pa su i sve one opaske o FAKovcima kao nekakvoj koherentnoj družini posve pogrešne. Čak i ako se pročita samo zbornik, da ne govorim o knjigama uvrštenih pisaca, jasno je kako su izjave tipa – fakovci su dobri pisci, ali loši novinari ili obrnuto – bile pogrešne generalizacije. Naravno, svima koji bi trebali izreći nekakve konačne ocjene o spomenutim autorima i njihovim knjigama bilo bi mnogo lakše da je situacija drukčija, ali književni život, hvala bogu, nikad nije onakav kakav bi htjeli oni koji pišu književne povijesti.

Pisci okupljeni oko FAKa bili su heterogena skupina pisaca kao što su to, uostalom, bili i quorumaši i mnogi drugi –aši ili –isti i jedina je, ali važna činjenica kako je FAK u svoje festivalske redove uspio okupiti uglavnom ono najbolje što je iznjedrila nova domaća prozna produkcija. Dakako, uz poneku pogrešku pozivanja ili nepozivanja, ali to je posve razumljivo i očekivano u takvom poslu. A odgovor na to kakav je rezultat rendgenskog snimka proze koja se čitala i slušala na FAKu prilično nadilazi ovih par redaka u kojima bi to trebalo obaviti. No, bio je primjetan odmak od postmodernizma koji je najviše dolazio do izražaja u dominantnom proznom modelu – onom koji poseže za zbiljom, socijalnim temama i temama urbane margine, postratnom tematikom i pri tome se često približava novinarskom diskursu. U tom se najfrekventnijem dijelu proze, koja se naziva neorealističkom ili stvarnosnom, dogodio i povratak priči i povratak pravom, zdravom humoru prema kojem smo bili toliko nepovjerljivi pa ga u nedostatku bolje ideje nazivali «češkim». Čak i oni pisci kod kojih se može primijetiti nasljeđe quorumaških poetika, odmak u neprepoznatljive zemljopisne i vremenske koordinate ili pak fantastiku, interes za zbilju, iako skromno, ipak proviruje barem negdje u međuredovima. Istina, može se primijetiti kako su izvan FAKovskog okrilja ostali uglavnom baš “eskapisti”, “djeca Quoruma” ili “autobiografisti”. No, to treba pripisati i zakonitostima mjesta događanja, odnosno klubova. Zamjerke selektorima kako ovaj ili onaj dobar pisac nije pozivan na FAK (pri čemu treba uzeti u obzir i to da su neki, poput Dubravke Ugrešić ili Slavenke Drakulić opetovano pozivane, ali nisu taj poziv uspjele i realizirati), vrlo lako padaju u vodu ako se zna kako se doista na FAKovske noći nije moglo pozvati pisce sklone, na primjer, hermetizmu, čiju prozu jedva pratite i koncentrirano u samoći, s olovkom u ruci, ili pak neke književnice koje u svojoj prozi zagovaraju svjetonazorske postulate dijametralno suprotne od onih koje simboliziraju urbani klubovi. A on je, urbanitet, zapravo jedina zajednička točka «FAKovaca», kako u njihovim poetikama, tako i u načinu prezentacije.

Osim činjenice kako su se novoprozaci doista otvorili prema čitateljima i publici na javnim čitanjima i to ne samo svojom “medijageničnošću”, već i prozom za koju su često izjavljivali da ne žele da bude dosadna i teško prohodna, nego čitana i slušana, istina je da su time i pokrenuli neke tektonske promjene na zemljovidu hrvatske proze. Osim već spomenute živosti i stvaranja scene, pisci oko FAKa ponudili su domaće rješenje izlaska iz slijepe ulice postmodernizma, bez obzira da li još uvijek propituju ili pak posve negiraju njegove postulate. Istodobno svojom su prozom snažno odgovorili na poticaje zbilje - i kad je njihova proza propusna za njezine podražaje i kad je posve zatvorena jer se i ta zatvorenosti može čitati kao rječita reakcija. Stoga sam sklona tezi kako je FAK u datom trenutku bio puno snažniji poticaj za pisanje od, recimo, članstva u strukovnim udrugama ili suradnje u malobrojnim književnim časopisima. On je u autističnoj domaćoj književnosti, čiji se stupanj devedesetih teško mogao liječiti bilo kojom poznatom metodom, napravio toliko toga pozitivnog, da je krajnji »score« još uvijek daleko u plusu. Mislim tu na izlazak autora i njihovih knjiga na stage, pred publiku, u medije i na police čitatelja koji su doista počeli kupovati »domaćice«. »Nisi čitao Ferića?« - bilo je pitanje kojim je prosječna hrvatska studentica mogla napraviti i selekciju potencijalnih frajera, bez straha da bude shvaćena kao obična štreberica. Domaća je proza, zahvaljujući FAKu, stvorila scenu i atmosferu pozitivne konkurencije koja je rezultirala time da se počelo pisati, izdavati i čitati domaću prozu. Bolju i lošiju, no scena je scena. FAK je, naime, za hrvatsku prozu učinio slično što i toliko puta spominjani »novi val« osamdesetih za domaću rock scenu. Ni tamo ni ovdje nisu svi bili izvrsni i bezgriješni, ali atmosfera je u oba slučaja bila neponovljivo poticajna, ma koliko sve kratko trajalo.

Istina, ružnu mrlju na čitav fenomen doista su ostavile polemike među samim pokretačima, selektorima i sudionicima koje su uslijedile netom prije i nakon famoznog raspada FAKa. Stoga se danas može odgovorno tvrditi kako FAK nije iskoristio sve šanse koje je imao i da je završio tonovima »drugarčina koji se rastaju«, koji nisu bili spremni na reforme. I prije samog raspada počelo se osjećati kako se fluid koji je FAK imao na početku počeo pomalo gubiti, što je posve logično i usporedivo s osjećajem kad po stoti put pustite omiljeni CD i čini vam se da biste ga ipak trebali na neko vrijeme odložiti na policu. Bez britanskih inozemnih gostiju koji su dali dobar zamašnjak recimo zadnjem FAKu u Zagrebu, mnoge su stvari postale već viđene, a redoviti posjetitelj mogao je dio javnih čitanja odraditi paralelno s piscem, znajući napamet dijelove proze koju sluša. FAK je trebao redizajniranje selektorske politike da se ne bi pretvorio u jukebox ili grupu istih pisaca koja hodočasti od grada do grada i što više raditi na inozemnim nastupima A vrste. Ili se pak redizajnirati u

godišnjak, veliki i raskošni festival domaćih i gostiju. Ali nije i tu priča završava i dalje špekulacije više nisu potrebne.

No, iako je cijela priča oko festivala književnosti koji je itekako, u jednom poprilično letargičnom vremenu, potakao akceleraciju domaće prozne književne scene i njezinu medijsku prezentaciju, završila dosta tužno i ružno, njegovi pokretači, prije svega Borivoj Radaković, na kraju su pametno uzvratili udarac, odnosno zaključili fakovsku priču onako kako to i zaslužuje – dvojezičnim, hrvatsko-engleskim izdanjem zbornika »Hrvatske noći« u kojoj su ravnopravno uvršteni domaći i britanski pisci. FAK je, naime, od samog početka zamišljen kao festival književnosti koji će domaće pisce i njihovu prozu sučeljavati s inozemnim kolegama, na hrvatske su festivale uvijek pozivani inozemni gosti, pri čemu su osim ex-YU pisaca uvelike prednjačili Britanci. Svoje prijateljsko-prevoditeljske veze s britanskom književnom scenom Radaković je raskošno prezentirao dovodeći u Hrvatsku brojne britanske pisce i inicirajući prijevode njihovih knjiga. Dakako, radilo se o onim piscima s kojima je on sam, kao i šarena skupina fakovaca, imao određene poetičke bliskosti ili barem slične predodžbe o tome što je i kakva treba biti proza danas. Britanski Novi puritanci (koji su se i u nas predstavili zbornikom »Pozdravite svi Nove puritance« 2000. godine), tako, ona su skupina britanskih pisaca koja je uspostavila književno (pa i šankersko!) bratstvo s FAKovcima, a kad je riječ o pitanjima poetike hrvatsko-britanska veza počivala je na težnji da se pobjegne od postmodernističkih igrarija, piše o sadašnjosti i inzistira na jasnoći pripovijedanja, što su samo neke od postavki koje su puritanci naveli u svome manifestu, a kojih se, slučajno, držala i većina fakovaca.

S dosijeom FAKa za koji, skoro tri godine nakon njegova ukinuća, pišem ovaj tekst nedvojbeno se reaktualizira pitanje FAK-ove ostavštine, sada kad su se konačno smirile tenzije i kad se na cijeli fenomen može gledati hladne glave. FAK je, i to ću uvijek ponavljati, definitivno najvažniji književni fenomen posljednjih desetljeća, bez kojeg danas mnoge stvari ne bi bile iste. Književna čitanja, koja su počeli (iako ne i izmislili!) FAKovci, model su bez kojeg, kako mi se čini, danas ne može proći nijedan drugi književni festival, sajam, promocija ili neko drugo književno događanje. Pisci koji su na njemu sudjelovali definitivno nisu bili samo izmišljotina selektora; u međuvremenu svi su oni objavili još pokoju knjigu i zacementirali neke od ključnih pozicija na zemljovidu nove hrvatske proze, neovisno o samome FAKu. Rockerska atmosfera i urbani, klupski senzibilitet na hrvatskim, fakovskim noćima bio je fascinantna, čak i za one koji su dolazili iz zemlje gdje je tako nešto standard i po čijem je modelu cijela stvar i napravljena – Britance. Čak i da nije učinio ništa drugo, dovođenje svih tih stranih pisaca u Hrvatsku i stvaranje guste mreže međusobnih kontakata,

više je no što su učinili mnogo drugi, »službeni« i »oficijelni« međudržavni kanali, a to je već dovoljan razlog da zažmirimo na sve one povrijeđene taštine zbog kojih je FAK ukinut možda i prije pravog velikog finala.